

Industrialismens Pels

Skov, Lise

Document Version
Final published version

Publication date:
2009

License
CC BY-NC-ND

Citation for published version (APA):
Skov, L. (2009). *Industrialismens Pels*. imagine.. CBS. Creative Encounters Working Paper No. 24

[Link to publication in CBS Research Portal](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us (research.lib@cbs.dk) providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Download date: 22. May. 2024

Creativity at Work:

Industrialismens Pels

Af Lise Skov

April 2009

Copenhagen
Business School
HANDELSHØJSKOLEN

imagine..

Abstract

Analysen af industrialisme byggede indtil for tyve-tredive år siden på en narrativ figur - 'fra håndværk til industri'. I vores postindustrielle samfund hvor butikkerne ligger tæt, og der er langt til fabrikkerne, må denne analysefigur suppleres med et nyt slutpunkt, så den forløber 'fra håndværk til industri til globaliseret industrinetværk'. Der er opstået et nyt grundlag for en globaliseret industrikultur baseret på en voksende afstand mellem produktion og forbrug. I denne artikel analyseres den danske og europæiske pelsbranche ud fra denne tre-punktsfigur.

Pels har aldrig været et skoleeksempel på industrialismens udviklingsparadigme. På grund af pelsbranchens særlige materielle udfordringer - hvert skind er unikt, og det kræver en stor viden at bearbejde det - har det været svært for branchen at følge med industriudviklingen og høste de stordriftsfordele, som andre brancher gjorde i efterkrigstiden. Den fortsatte næsten håndværksmæssige organisering satte branchen så meget udenfor modens og industriens netværk, at den ikke havde mange venner tilbage, da dyrerettighedsbevægelsen i 1980'erne lancerede en række anti-pelskampagner. Under efterfølgende krise og omstrukturering er branchens organisation blevet ændret, således at pelsbeklædningsproduktion i dag er koncentreret i Kina, mens distribution og salg er knyttet til internationale designermærker. Denne del af branchens strategiske repositionering kan i høj grad tilskrives markedsføringsorganisationen Saga, der er finansieret af de nordiske pelsdyravlere og beliggende i Danmark. Denne artikels overordnede argumentation er, at denne omstrukturering sammen med den voksende interesse for etik og forbrugerpolitik har været den afgørende forudsætning for pelsens tilbagevenden i modebilledet.ⁱ

Author

Lise Skov is Associate Professor in the Department of Intercultural Communication and Management at Copenhagen Business School, Denmark. She may be reached by email at ls.ikl@cbs.dk

Industrialismens Pels

Den pelsfødte

I lighed med figenbladet, som Adam og Eva ikklædte sig, da de blev fordrevet fra Edens Have, er pels forbundet med beklædningens urhistorie. Den minder os om, den første gang det nøgne menneske dækkede kroppen med skind fra jagtbyttet dels for at holde varmen, dels for at få manna fra de kraftfulde dyr som de var afhængige af. Men ulig figenbladet har pels haft en plads i menneskehedens garderobe lige indtil i dag. Den svenske digter Håkan Sandell udgav i 2003 et digt 'Till en ung man som anlände till festen klädd i en dampäls'. Digtet beskriver, hvordan den uventede ankomst af en ung mand kun klædt i damepels får stemningen ved festen til at lette. Den pelsklædte mand ses som både fræk og uskyldig. Pelsen accentuerer hans nøgne hvide hud, sådan at han fremstår på en gang som seksualvæsen og nyfødt, og denne uimodståelige kombination gør ham til 'festens konge'. Han er en slags moderne mandlig Venus, og digtet slutter med ordene 'Fick du oss att minnes allas vårt ursprung.'

Det kan umiddelbart være svært at se, hvad et materiale, der symboliserer menneskets oprindelse og natur, har med industrialisme at gøre. Men som denne artikel vil vise, har industrialismens tidsalder, det vil sige perioden fra slutningen af det 19. århundrede, det 20. århundrede og begyndelsen af det 21. århundrede faktisk været en guldalder for pelsbranchen, og at pelsbeklædning er tæt forbundet med industrialismens teknologi og æstetik. Før denne periode blev pels i Vesteuropa først og fremmest brugt til for i kåber, kofter og slag og var kun synligt som kanter og besætning, ligesom det blev brugt til muffe, løse kraver og hatte. Af den modebærende overklasse blev pelsbeklædning med hårene udad betragtet som primitiv og derfor kun passende for den fattige landbefolkning. Dette ændrede sig imidlertid i slutningen af det 19. århundrede, hvor pelskåben for første gang blev en del af modebilledet i Vesteuropas byer. I Viktoriatidens England klædte middelklassens kvinder sig i stramtsiddende sorte sælskindsjakker, og i de første årtier af det 20. århundrede brugtes en lang række forskellige typer pels til overtøj til både mænd og kvinder (Emberley 1997; Ewing 1981).

I slutningen af det 20. århundrede blev pelsbranchen genstand for kritik fra dyrerettighedsbevægelser som PETAⁱⁱ og Animaⁱⁱⁱ, som baserer deres politik på en utilitaristisk tankegang og historiefilosofi, som udspringer af industrialismen, og som også karakteriserer for eksempel den norsk-amerikanske økonom Thorstein Veblens (1857-1929) kritik af luksusforbrug (1970/1899). I dyrerettighedsbevægelsen er grundtanken, at i samfundstyper, hvor der ikke findes et alternativ til pelsbeklædning, er det moralsk acceptabelt, at dyr lader livet for at tilfredsstille menneskers behov. Men i industrisamfund, hvor

tekstilindustrien leverer et alternativ, er det moralsk forkasteligt at slå dyr ihjel for at bruge dem til tøj. I sådan et samfund ses pelsbeklædning ikke som et legitimt behov, men som et udtryk for menneskelig forfængelighed, der fortolkes som kynisk og grusom (Groves 1997).

I slutningen af 1980'erne ramte antipelskampagnerne virksomheder og forbrugere hårdt, og globalt set svandt markedgrundlaget så meget ind, at der var tvivl om branchen ville fortsætte med at eksistere. Men siden slutningen af 1990'erne er pelsmarkedet igen vokset endda så meget, at det er blevet anset som emblematiske for den 'new luxury' trend, der har kendetegnet moden i det første årti af det 21. århundrede (Skov 2005). Det nye pelsmarked er kanaliseret gennem designermodemærker som Dior, Fendi, Versace og Armani, og det er rettet mod yngre forbrugere i tyverne og trediverne. Men pels er også vendt tilbage som et nyt bud på etisk forbrug, der belaster miljøet mindre end oliebaseret energikrævende polyester eller vand- og pesticidslugende bomuld, og som på grund af sin høje pris og holdbarhed kombineret med det faktum, at pelsbeklædning ikke skal vaskes, maner til et besindigt forbrug i modsætning til den lønpresende produktion af billigt tøj til 'fast fashion' (Skov 2008).

Pels har således en plads i industrialismens historie, selvom det er atypisk både generelt i forhold til industriprodukter og specifikt i forhold til tøj. Pels har så at sige vævet sig ind og ud af industrialismens paradigmer, og ligesom den stadig kan minde os om vor oprindelse, kan den også sætte spørgsmålstegn ved den udviklingstanke, der har gennemsyret politik, økonomi og kultur i det 20. århundrede.

Hvad er industrialisme

I den forståelse af industrialisme, som denne artikel bygger på, henviser begrebet både specifikt til en produktionsform og bredt til en samfundsform. Dette dobbeltbegreb hviler på en samfundsforståelse, der kan spores tilbage til den tyske samfundsteoretiker Karl Marx (1818-1883), men som også er udbredt i ikke-marxistisk historieskrivning, og som i korthed går ud på, at det er en samfundsproduktionsmåde til en vis grad determinerer dets institutionelle og kulturelle processer (Marx 1991). Klassemæssigt er industrialismen forbundet med antagonisme mellem virksomhedsejere og ledelse på den ene side og ansatte, arbejdere på den anden side. Industrialisering er ydermere knyttet til rationalisering og mekanisering af arbejdsprocesserne i fabrikker og set historisk som en videreudvikling af håndværksbaseret produktion og manufaktur, som Marx bestemte som en overgangsform mellem håndværk og industrialisering, kendetegnet ved en vis rationalisering af arbejdet, dog stadig udført af faglærte håndværkere. Det fabriksarbejde, som Marx beskrev i *Kapitalen* fra midten af det 19. århundrede, var karakteriseret af stor forarmelse, ekstremt lange arbejdstider, og dårlige og ofte direkte farlige arbejdsvilkår (Marx 1970-72/1867-1894).

I begyndelsen af det 20. århundrede skete der et afgørende skift i industrialismens form, der dramatisk øgede produktionskapaciteten og lagde grunden for en velstandsalliance mellem arbejde og kapital. Den er kendt som Fordisme, fordi den blev udviklet i Fords fabrikker i Detroit baseret dels på samlebåndet, som er den centrale teknologi, dels på tidsmåling og opsplitning af arbejdsgangene ud fra de principper, som den amerikanske ingeniør F.W. Taylor (1856-1915) havde udviklet i slutningen af det 19. århundrede under navnet 'scientific management' (Braverman 1974). Fordisme er kendetegnet ved, at der skabes stordriftsfordele gennem teknologi og mikroorganisering af arbejdet. Fra arbejdernes side har der været en accept af virksomhedsledelsens ret til at lede og fordele arbejdet og en idé om, at den kedsomhed og fysisk udmattelse, der fulgte af de rutineprægede funktioner, skulle kompenseres økonomisk. Fagbevægelsens hovedkrav har typisk været højere løn og kortere arbejdstid.

I slutningen af det 20. århundrede foregik der igen en omstilling af økonomien i de vesteuropæiske lande, der afviklede både industrialismens store produktionsanlæg og fagbevægelsens politiske indflydelse. Dette skift fra 'monopolkapitalisme' kendetegnet ved koncentration af den økonomiske magt, store organisationer og bureaukrati (Braverman 1974) til 'fleksibel akkumulation', kendetegnet ved transnationale kapitalstrømme og decentraliserede produktionsnetværk (Harvey 1989), kan dateres lidt forskelligt alt efter hvilket land og hvilken analyseramme, der anlægges, men det er typisk forbundet med 1980'ernes konservativ-liberale regeringer. I de vestlige lande blev fremstillingsindustriens dominans erstattet af servicesektor og oplevelsesøkonomi, og de fastlagte karrierespor i store organisationer er erstattet af netværksorganisation og et omskifteligt arbejdsmarked med en høj grad af mobilitet og usikkerhed. At vores samfund i dag betegnes som post-industrielt er et udtryk for at industrialismens særskilte samfunds og produktionsform, som beskrevet ovenfor, allerede synes fremmed for os. Som Lars K. Christensen skriver andetsteds i denne bog, skal man dog være opmærksom på, at fabrikkerne ikke er forsvundet, fordi de med den økonomiske globalisering er flyttet uden for landets grænser. Mange jobs i Vesteuropa er baseret på at styre strømme af industrielt fremstillede varer, og som forbrugere køber vi stadig produkter, der er fabriksfremstillede.

Med til diskussionen af industrialisme hører også spørgsmålet om forholdet mellem forbrug og produktion. I den tidlige industrielle udvikling blev det klart, at industriproduktion på en gang kan skabe stor rigdom og stor fattigdom, og at denne polarisering avler klasseantagonisme og ustabilitet. Da Marx aldrig har udviklet en egentlig teori om forbrug – forbrug blev i hans tilgang set som et moment i produktionsprocessen – har materialistisk orienterede samfundsforskere ofte tyet til Veblen for at finde en forbrugsteori, der kunne komplementere produktionsteorien (Diggins 1999). Veblen skrev i slutningen af det 19. århundrede en analyse af den nordamerikanske industri-overklasse, der ikke baserede sit klasseprivilegium på slægt eller intellekt, men

udelukkende på evnen til at akkumulere. Hans teori er, at en sådan ny-rig gruppe viser sin forrang ved at vende industrisamfundets dominerende nyttelegik på hovedet og i stedet æstetisere unyttighed og lediggang gennem det, som Veblen kalder 'conspicuous consumption' (iøjnefaldende forbrug), 'conspicuous leisure' (iøjnefaldende fritid) og 'conspicuous waste' (iøjnefaldende spild) (Veblen 1970/1899). Veblens utilitaristiske forbrugskritik kan rettes mod pelsbeklædning – den nytteværdi, pels har som varmt overtøj, fortrænges af fremvisningsværdi i en teaterlobby – ligesom den kan appliceres på mange andre udbredte fænomener fra fitness og firehjulstrækkere til samtalekøkkener.

I den tidlige industrialismes forbrugskultur, som var genstand for Veblens analyse, var der en umiddelbar accept af store klasseforskelle. Det lå i naturlig forlængelse af århundreders klassesamfund, at de fattige skulle producere for de rige. For eksempel var de parisiske modehuse, der blev institutionaliseret i 1860'erne, blandt byens største arbejdspladser med flere tusinde ansatte, på trods af at haute couture kun blev afsat til en snæver kreds inden for det højere borgerskab og Europas adel og kongelige (Steele, 1988; De Marly, 1980). Men i fordismen lå der en radikalt anderledes social filosofi, der blødte op på det antagonistiske forhold mellem arbejdere og kapitalister ved at give arbejderne del i fabrikkernes indtjening gennem højere løn. I Detroit var idealet, at rationel udnyttelse af stordriftsfordele skulle skabe så stor værditilvækst, at arbejderne på Fordfabrikken have råd til at købe en Fordvogn (Braverman 1974).

Fagbevægelsen og de socialdemokratiske partier i Vesteuropa identificerede sig med denne tankegang om masseproduktion til et massemarked. Gennem højere løn og velfærdsstatens redistribution gav industrialismen arbejderne en stigende velstand, der gjorde dem til samfundsbevarende borgere og forbrugere (Harvey 1989). Idealet om lighed på nationalt plan har været en førende vision i den socialdemokratiske velfærdsstat især i de nordiske lande, hvor velfærdsstaterne har været båret af det, som den svenske sociolog Gösta Esping-Andersen kalder universalisme altså princippet om, at den økonomiske omfordeling ikke kun skal hjælpe de fattigste, men at alle samfundsborgere gennem høje skatter både bidrager til og modtager statens ressourcer (1990). I de nordiske lande har industrialismens velfærdsstat således været baseret på en vision om, at det gennem teknologisk udvikling og stordrift og gennem privat og statslig redistribution ville være muligt at forsonе klassemodsatningerne og derved skabe et lighedsbaseret nationalsamfund.

Dette medførte en vis tabuisering af statusbaseret forbrug især i de årtier, hvor velfærdsstaten ekspanderede mest i 1960'erne og 1970'erne. Samtidig med at forbrugskulturen voksede, var den til en vis grad præget af de samme værdier som produktionskulturen nemlig besindighed og nyttelegik. I etnologen Marie Riegels Melchior's historiske undersøgelse af dansk mode identificerer hun netop en tradition for at producere tøj, som har været tilgængelig og forbrugerorienteret samtidig med, at det har været rettet mod internationale trends (Melchior 2008; se iøvrigt Rasmussen 2006).

Med opgivelsen af fordismens og velfærdstatens principper i 1980erne fulgte også en større accept af social ulighed og først og fremmest frygt for, at velfærdstatens omfordelingspolitik kunne skade den nationale konkurrenceevne. Der er stadig en vis bekymring for ulighed inden for landets grænser – det som den tyske sociolog Ulrich Beck har kaldt "den lille ulighed" – men på trods af voksende fattigdom og klimaforandringer langt mindre for uligheden imellem nationalstater, som Beck kalder "den store ulighed" (Beck 2003, 458-67). Den fremherskende model for det nationale fællesskab er ikke længere en omfordelmingsmekanisme, men en mere defensiv ide om at det er nødvendigt at beskytte Danmark mod globaliseringens trusler (Lykkeberg 2008). Det er dette som Beck lidt ironisk kalder for "redningsbådsmodellen" – nationen kan ikke stilne det globale oprørte hav kun forsøge at klare sig bedst muligt igennem (Beck 2003, 467).

I disse årtier er det således igen i højere grad socialt acceptabelt at fremvise økonomisk formåen gennem forbrug, og den største modetrend i det første årti af det nye årtusinde har været den såkaldte "new luxury" (Thomas 2007). Men som blandt andet den franske sociolog Gilles Lipovetsky har sagt, er der ikke tale om en egentlig tilbagevenden til de privilegeredes kyniske udstilling af deres klassestatus, men også et ønske om komfort og individualisme (Lipovetsky 1994; 2005). Tøjet skal helst beskytte individet overfor en omverden, der opfattes som fremmed eller fjendtlig. Dette har skabt grobund for en ny forbrugerpolitik, der er baseret på ideen om, at produktionsforhold kan ændres gennem bevidst forbrug. Paradokset her er, at det forbrug, der skaber personlig komfort og selvbeskyttelse i Vesteuropa, er baseret på varer, som er fremstillet under dårlige arbejdsforhold og lønpres, kortsigtet brug af naturressourcer og højt CO2-udslip. Detailhandlen, modedesignerne og mærkevarekæderne skubber den risiko, der er forbundet med at servicere et omskifteligt forbrugermarked, højere op i varekæden gennem adskillige mellemlid til fabrikkerne i udviklingslandene (Labour Behind the Label 2006; Skov 2002; Hilger 2008; Kleanthous og Peck 2006; Bendell og Kleanthous 2007). Dilemmaet for postindustrialismens forbrugerkultur er derfor dette: Bidrager forbrug til klodens globale problemer eller er det en del af løsningen?

Det er ikke tilfældigt, at pels har været det første mål for forbrugerpolitik med 1980ernes og 1990ernes antipelskampagner, der netop ikke var rettet mod bestemte produktionsforhold, men mod pelsforbrugere der blev chikaneret med tilråb, spytklatter og spraymaling. Pels blev netop angrebet som symbol for snobberi og kynisme, og på grund af pelsens plads i industriovertklassens forbrugerkultur blev den angrebet som repræsentant for storkapitalen. At dette angreb fik så stor effekt skyldes blandt andet, at pelsbranchen på trods af luksussymbolikken faktisk er en ret lille industri med mange små privatejede virksomheder, der er præget af indbyrdes konkurrence.

Pelsmarkedets dramatiske ned- og optur siden 1980erne er næsten symbolsk for den moralske usikkerhed, der ligger i forbrugerpolitik, som Julia

Emberley kalder "simuleret politik", fordi den er baseret på en symbolsk-formidlet forbindelse snarere end en analyse af faktiske produktionsforhold (Emberley 1997). Det forhindrer ikke forbrugerpolitikken i at være effektiv, men det er uklart om den faktisk forbedrer noget. Indirekte har den i hvert fald været med til at tage det pæne af pelsen, således at de unge forbrugere, der er vokset op næsten uden at se ægte pels, i begyndelsen af det 21. århundrede kunne gøre oprør mod forældregenerationens politiske korrekthed ved at gå med 'døde dyr'. Derved er pels også gået fra at være en middelklasse-konvention til at være på mode (Skov 2005).

Industrialisme, landbrug og pelsbranche i Danmark

I Danmark har den marxistisk-afledte vision om industrialisme som økonomiens vigtigste motor aldrig været fremherskende i sin rene form. Her har landbruget nemlig haft en ekceptionel magt i det 20. århundrede, som er helt enestående i forhold til andre nordeuropæiske lande. Som historikeren Uffe Østergaard har vist, har det danske socialdemokrati derfor tidligt skabt alliancer med landbrugsorganisationerne og med partiet Venstre (Østergaard 1992; 2004). I stedet for at forvalte landbruget som en før-industriell sektor under afvikling har dansk landbrug gennemgået en rationalisering, der kan sidestilles med industrialisme i forhold til tidsdisciplin, økonomisk omgang med ressourcer og stordriftsfordele.

Det er gennem landbrug, at Danmark, globalt set, er kommet til at spille en vigtig rolle i pelsbranchen, idet branchen som råvareproducent anses for del af det danske landbrug. For mens pelsbeklædningsindustrien fortrinsvis har været rettet mod hjemmemarkedet, har de danske pelsdyravleres produktion siden 1950'erne været orienteret mod eksport. I 1979 blev Danmark verdens største minkproducent (Dansk Pelsdyravlerforening 2005,16), og den førerposition er blevet holdt siden; i 2008 lå den årlige produktion på 14 millioner minkskind. Økonomisk set placerer auktionshusets årlige omsætning på 4 mia.kroner pels som Danmarks tredjestørste landsbrugseksport – efter svin og mejeriprodukter, men før fjerkræ. Endvidere er pels Danmarks største eksportvare til Kina.

At pelsdyravl er blevet en så stor produktion skyldes i høj grad, at den indgår i et økologisk og økonomisk kredsløb med landets øvrige animalske landbrugs- og fiskeriproduktion, hvis affaldprodukter bruges som dyrefoder. I nogle europæiske lande, såsom Holland, Finland og Norge, er der en ret stor pelsdyravl, mens den i andre, såsom Sverige og Tyskland er marginal og iøvrigt forbudt i Storbritannien. Selvom pelsdyrfarme først blev udviklet i Canada og USA i begyndelsen af det 20.århundrede, er pelsproduktionen i Nordamerika idag ret lille, omend den er kendt for høj kvalitet. Den russiske pelsavl er kollapsed siden Sovietunionens fald og siden finanskrisen i slutningen af

1990erne, mens den kinesiske pelsavl, der også har en meget ujævn historie, har været voksende i de sidste år. Nyere opgørelser, der dog er behæftet med ret stor usikkerhed, viser at Kina er ved at overhale Danmark som verdens førende pelsskindsproducent.

På grundlag af denne diskussion af industrialisme og samfundsudvikling er det muligt at identificere tre perioder i pelsbranchens udvikling, der omtrent svarer til tre faser i industrialismens historie. De er vist i figur 1. Det, som jeg kalder "den tidlige industrialisme", er forbundet med pelsbranchens vækst gennem en længere periode fra 1889 til 1950. Den anden periode, som jeg kalder for "velfærdsstatens industrialisme", og som går fra 1950-1987 var for pelsbranchen en lang nedgangsperiode. Den tredje periode, som jeg kalder "post-industrialisme", er derimod karakteriseret af dramatiske konjunkturskift for pelsbranchen, idet den både rummer branchens største krise fra 1987 til 1997 og dens største vækst med mere end 10 procent årligt i det følgende tiår. Som det fremgår af oversigten, er der en vis glidning i periodeinddelingerne.

Hvor pelsbeklædningsproduktion indtil 1950erne fulgte industrialismens overordnede udvikling, har pelsbranchen siden haft svært ved at følge med de nye paradigmer. Som jeg vil vise i de følgende afsnit har materialet, så at sige gjort modstand. Dette har medført et dramatisk skift i forholdet mellem råstofleverandører og industri; hvor buntmagere tidligere spillede en dominerende rolle i forhold til pelsdyravlerne, er de idag et marginalt erhverv i forhold til de danske pelsdyravleres globale dominans. I den resterende del af denne artikel, gennemgår jeg pelsens vej gennem industrialismens tre faser i forhold til pelsbeklædningsindustri og pelsdyravl.

FIGUR 1	Tidligt industrialisme	Velfærdsstatens industrialisme	Post-industrialisme
Pelsindustriens konjunkturer	Opgang 1889-1950	Langsom nedgang 1950-1987	Krise 1987-1997 Opgang 1997-2008
Herskende produktionsform	Industri placeret i storbyerne. Fra 1920'erne: koncentration i store bureaukratiske organisationer	Stordrift. Fabrikker flytter til industriområder og lavtlønsområder udenfor bycentrene	Fabrikker flytter til udlandet. Globalisering. Netværksorganisation
Relation ml. Produktion og forbrug	Fattige arbejdere, rige forbrugere. Luksus er en lukrativ, førende industri	Ideal om ligelig fordeling af velstand gennem masseproduktion for masseforbrug og redistribution	Fattige lande producerer, rige lande forbruger Kan forbrug udgøre en politisk praksis?
Forbrugsparadigme	Iøjnefaldende forbrug	Tabu at udstille klasseforskelle gennem forbrug	Relancering af statusbaseret forbrug, luksus defineret som internationale mærkevarer
Fremherskende pelsprodukter	Overtøj til kvinder, mænd, og børn; mange typer pels brugt på mange måder	Pelskåber fortrinsvis til kvinder, pelskraver til mænd	Pels er trend-dannende som accent i en modekollektion
Pels-beklædningsproduktion	Håndværksbaseret produktion, værksted i forbindelse med butik i bykerne	Håndværksbaseret produktion, værksted i forbindelse med butik i bykerne. Eksperimenter med stordrift og begyndende outsourcing til Grækenland og Hong Kong	Produktion i Danmark er helt afviklet. Næsten al produktion foregår nu i Kina.
Pels detailhandel	Specialbutik med en høj grad af viden og service. Fremstilling efter den enkelte kundes specifikationer.	Som tidligere, men pelsbeklædning fremstilles i højere grad i kollektioner. Omsyning og reparation er stadig almindelige.	Pels integreres i luksusmodens mærker og distributionskanaler.
Pelsdyravl	Afhængighed af lokalt marked Dansk Pelsdyravlerforening oprettes 1930	Den danske avl skifter fra international orientering fra 1954 til global dominans fra 1979	Saga Design Center oprettes i 1989. Danmark lancerer et nyt brand København Fur i 2004
Pelsdyr	Primært pels fra vilde dyr Mange forskellige typer pels Begyndende pelsdyravl (ræv, nutria)	Stigende brug af farmet pels fra mink, karakul og ræv, og pels fra sjældne dyr	85 procent kommer fra pelsfarme, 15 procent fra vilde dyr. Mink og ræv er dominerende.
Dyrepolitik	Kampagner imod fælder	Beskyttelse af truede arter (ender med Washingtonkonventionen CITES 1973) Protest mod den canadiske sæljagt og babysæler (ender med moratorium, der slutter i 2003)	Dyrerettighedskampagner Forbrugerpolitik Kampagner imod hunde- og kattepels fra Kina

Pelsbeklædningsproduktion

Ideen om at pelsbeklædning er knyttet til industrialismens tidsalder er støttet af buntmagernes mundtlige overlevering, der fortæller at den første moderne pelskåbe blev vist i Vesteuropa ved verdensudstillingen i Paris i 1889.^{iv} Eiffeltårnet var bygget som vartegn for denne udstilling, og det er blevet betragtet som symbol for den tids nye teknologibaserede produktivkræfter, hvor 'byggelementerne' var mindre end tidligere og kombinationsmulighederne så meget desto større. Indenfor bygningskonstruktion er Eiffeltårnet selv det bedste eksempel; ellers nævnes molekylær kemi ofte som en forudsætning for udviklingen af den kemiske industri, men den samme logik blev altså også set som repræsentativ for pelsbeklædningskonstruktion. Det der karakteriserede den moderne pelskåbe var, at den var fremstillet ved rykning, en teknik hvor de enkelte skind skæres op i tynde strimler på nogle få millimeters bredde, som sys sammen med 1 centimeters forskydning, således at skindets form bliver længere og kan føjes til andre skind. Derved kan skindenes rygstriber sammenføjes til et mønster i hele kåbens længde, således at der dannes et helhedsindtryk. Denne teknik er udviklet i Rusland, men blev vist første gang i Vesteuropa i 1889.

Til forskel fra den traditionelle skind-på-skind syning skabes der ved rykning et plastisk materiale, således at hele kåben fremstår som ét skind, og den pelsklædte forbruger kommer til at fremstå mere dyre-lignende. Både i funktion og æstetik passede pelskåben til de næste årtiers livsstil, der i højere grad end tidligere var præget af kropslig mobilitet, udendørsaktiviteter og afformalisering af sociale relationer (Skov 2005). En dyrelignende pels passede også til den nye forståelse af mennesket bibragt af blandt andet den østrigske læge S. Freuds (1856-1938) psykoanalyse som et driftsvæsen, der ikke var styret af den rationelle bevidsthed, men derimod af det ubevidstes ønsker og frygt (Freud 1974/1900). Når de tidlige filmstjerner så ofte lod sig fotografere i pels, var det dels en afspejling af, hvor udbredt materialet var i modebilledet i begyndelsen af det 20. århundrede, dels fordi pels, der har volumen, men ingen veldefineret overflade, gør sig så godt på billeder, at det har været et fast element i tidens glamurøse look (Tapert 1998). Håkan Sandells digt, som blev citeret i begyndelsen af denne artikel, er et udtryk for at de forskellige symbolske elementer stadig kan aktualiseres i begyndelsen af det 21. århundrede.

Men selvom pelsbeklædning indtog en fremtrædende plads i modernismens æstetik og teknologi, var pelsbeklædningsproduktion baseret på små værksteder og faglærte håndværkere. Pelsbeklædningsproduktion kan betegnes med Marx's begreb om manufaktur – en vis rationalisering af arbejdsprocesser, dog uden mekanisering, stadig udført af faglærte håndværkere (Marx 1970-72/1867-1894). Det er sådan set ikke overraskende, da pels er et forskelligartet og kostbart produkt; hver enkelt skind er unikt, og det kræver en sikker hånd og et erfarent blik at skære skindene op og sætte dem sammen til en beklædningsgenstand. En dygtig buntmager kan skelne mellem over et hundrede typer pels fra forskellige dyr. Udover pelskåber fremstiller

buntmagere blandt andet kraver, besætning, for, hatte, muffe, sjaler, tæpper, køreposer og bamser.^v I den første halvdel af det 20. århundrede blev efterspørgslen på pelsovertøj også næret af sammenbrud i verdenshandlen, der opstod under de to verdenskrige, som afskar forsyninger af australsk uld til Europa og USA og dermed tvang folk til at bruge lokale ressourcer til overtøj (Ewing 1981; Dansk Pelsdyravlerforening 1980,13). I krigstider er der da også blevet brugt en utrolig variation af pelstyper inklusiv muldvarp, hamster og kanin, der normalt ikke regnes som holdbar kvalitet.

Modehistorikeren Elizabeth Ewing mener, at opkomsten af pelsmode i Vesteuropa i slutningen af det 19. århundrede skyldes indvandringen af håndværkere fra Rusland og Polen, hvor pels traditionelt har hørt til overklassens beklædning (Ewing 1981). I løbet af det 19. århundrede flygtede mange fra de tiltagende jødeforfølgelser, og med sig tog de deres viden som håndværkere og handelsfolk. Mange pelsfolk kom til Leipzig, der på det tidspunkt var Europas centrum for pelshandel, men østeuropæiske buntmagere kom også til Danmark. I 1861 grundlagde den polske immigrant Moses Lewinsky pelsfirmaet Lewinsky, der stadig eksisterer som en familieejet en gros virksomhed, og som blandt andet har affødt en aflægger i virksomheden Birger Christensen.^{vi} Den danske pelsindustri har dog aldrig været domineret af jøder.

I Kunstindustrimuseets samling er der et smukt ocelot-tæppe, der blev produceret i 1942 i et buntmageri ved navn Sabbathshvile. Selvom det på det tidspunkt var lovligt for jøder at drive erhverv i Danmark, har det nok ikke være nemt at have en forretning med det navn i det tysk-besatte område. Tæppet er fremstillet af stykker fra ben, mave og hoved, som buntmageren havde fået af virksomheden A.C. Bang. I en undersøgelse af pelsbranchen i Chicago i begyndelsen af 1950'erne beskrives det at gemme nogle skind og at samle afskårne pelsstumper i sække som den mest almindelige måde, hvorpå buntmagerne kunne sikre sig i dårlige tider (Kriesberg 1952). Sådan en overlevelsesstrategi er både udtryk for at materialet i sig selv har en høj værdi, og for buntmageres forståelse af sig selv som små aktører, der er udleveret til efterspørgslens uberegnelige svingninger.

Fordelen ved en produktion i lille skala var en tæt relation mellem fremstilling og salg. Når en kunde kom ind i butikken, blev en svend tilkaldt, der klædt i hvid kittel, buntmagernes arbejdstøj, kunne være behjælpelig med at tage mål til fremstilling, reparation eller omsyning (Troelsø 2001, 35). Denne nærhed må dog ikke fortolkes som fravær af klasseforskelle. Butikkerne lå på byenes fineste adresser; for eksempel var indgangen til Frederiksberggade fra Rådhuspladsen i København i mange år flankeret af to pelsbutikker (i de lokaler der nu huser Burger King og 7-Eleven).^{vii} Derimod lå værkstederne typisk i et baghus på femte sal, hvor belysningen var god og gratis, men hvor der var koldt og langt at bære varer op og ned. Men i forhold til beklædningsindustrien, der har været kendetegnet ved en stor kvindelig arbejdsstyrke, der var udsat for et hårdt lønpres, var pelsindustriens arbejdere bedre lønnet. Det kan forklares med, at de skulle håndtere ret dyre og unikke materialer, og at deres praktiske og æstetiske formåen var direkte synlig i produkternes kvalitet. Det gælder både for buntmagerne, der var mænd, og

”damerne”, der var erfarne syersker og som var i stand til at betjene pelssymaskiner med en horisontal nål. På grund af produkternes forskellighed har det aldrig været muligt at gennemføre tidsstuder og mikroplanlægge arbejdsopgaverne ligesom i beklædningsindustrien. Derved mangler et vigtigt grundlag for industriel kontrol. Det har også været muligt for buntmagersvende og -”damer” at lave såkaldt ”fusk”, det vil sige at bruge lidt af arbejdstiden til at lave ting til familie og venner af overskydende skind og stumper.^{viii}

De engelske økonomer Ben Fine og Ellen Leopold argumenter for, at modebranchens udvikling i det 20. århundrede kan forklares gennem de materielle begrænsninger, der ligger i problemer med håndteringen af vævet stof (Fine & Leopold 1993). Det kræver simpelthen menneskehænder, da robotter ikke kan identificere folder og form. Derfor er symaskinen, der i det 19. århundrede var en revolutionerende ny teknologi, også stadig tidssvarende i begyndelsen af det 21. århundrede. Det har haft betydning for udviklingen af beklædningsindustrien, at efterfølgende teknologiudvikling aldrig har kunnet skabe stordriftsfordele, således at beklædningsindustriens lønomkostninger kunne reduceres. Denne afhængighed af store mængder arbejdskraft er årsagen til at beklædning var den første fremstillingsindustri, der flyttede ud og blev globaliseret. Men Fine og Leopolds argumentation er videre, at disse begrænsninger i produktionsforholdene også har udstukket en retning for markedsføring. I stedet for standardisering har modeindustrien satset på produktdifferentiering, for det første gennem markedssegmentering i forhold til pris og stil, og for det andet gennem hyppige lanceringer af nye kollektioner med hurtig stilmæssig forældelse til følge. Beklædningsindustrien har derfor aldrig helt kunnet følge det udviklingsparadigme, der er baseret på velfærd gennem stordriftsfordele og teknologi, altså den Fordistiske industrialismeforståelse, der med den amerikanske historiker Nancy Greens ord har privilegeret ”mænd og maskiner, damp og røg, miner og metallurgi, tekstiler og jernbaner” (1997, 3-4). Til gengæld stemmer beklædningsindustriens organisation bedre overens med de fleksible netværk, der karakteriserer den post-industrielle periode (Harvey 1989).

Hvis man således forestiller sig beklædningsindustrien som en kurve, der afviger fra industrialismens udviklingsparadigme, kan man forestille sig pelsindustrien som et vildt udsving, der i endnu mindre grad har kunnet frigøre sig fra en håndværksmæssig fremstilling og et traditionelt produktfokus. Dette problem blev først mærkbart i 1950erne og 1960erne, da andre industrier undergik en stor udvikling med centralisering og standardisering til følge (Fuchs 1958). Her kunne pelsbranchen ikke følge med. Mens tekstilindustrien leverede ensartede metervarer i en mængde, der kunne tilpasses efterspørgslen og efter introduktionen af syntetiske tekstiler med et dramatisk prisfald, var pelsindustrien stadig begrænset af årets høst af pelsskind. Mens der var en teknologisk udvikling i visse dele af beklædningsproduktionen først og fremmest indenfor udskæring og transport, krævede pelsskindenes unika-karakter stadig, at hvert enkelt skind blev håndteret for sig. Endelig udgjorde buntmagerne på grund af deres

specialiserede viden en ret stærk faggruppe, der bedre end syersker og tilskærere kunne sætte deres krav om løn og arbejdsvilkår igennem.^{ix} Der har været en vis industrialisering af pelsbranchen med oprettelse af fabrikker på Herning-egnen, hvor lønningerne var lavere end i København, men denne udvikling var langt svagere end i beklædningsbranchen.^x Med dyrt materiale og høj arbejds løn var det umuligt at frigøre et større overskud til markedsføring og salg på den måde, som modeindustrien gjorde i efterkrigstiden. Jeg fremfører her det argument, at pelsindustrien i stigende grad kom ud af trit med resten af modeindustrien på grund af produktionsmæssige begrænsninger ikke bare i forhold til industriorganisation og økonomi, men også i forhold til stil, tilgængelighed og branding.

Pelsbeklædning fik en større social udbredelse i efterkrigstiden. Det var på mange måder en demokratisk mode baseret på ideen om, at alle kvinder kunne eje i det mindste én pels. Men fordi en pels var så dyr, var det også en genstand som kvinder skulle aspirere mod og spare op til. Ofte blev erhvervelsen af en pels til ægtemandens gave til sølvbruden, og på den måde kom en pels til at symbolisere kvindelig modenhed og ægteskabelig stabilitet. Men overordnet udviklede modebranchen sig i en anden retning – imod billigere tøj, uformel stil, spontane indkøb, mærker og designere, der var del af en voksende popkultur, der blev vigtigere end produktkvalitet og personlig service. Der blev faktisk eksperimenteret med farvet og applikeret pels i 1960erne og 1970erne, og der var forsøg med i højere grad at massefremstille pelstøj. Men begrænsningerne i produktionsforholdene, beskrevet ovenfor, gjorde det umuligt at ryste eksklusiviteten ud af pelstøjet. Det, der var moderne, var tøj der var nemt at anskaffe, nemt at gå med, nemt at vaske og nemt at skille sig af med. Pels var (og er stadig) ingen af delene.

I 1980erne kom pels i stigende grad ud af trit med resten af moden. Man kan sige, at branchen var fanget i sin egen kvantitetslogik. Skindproduktionen steg og prisen på råvarer begyndte at falde, og buntmagerne fremstillede større og længere pelsfrakker for at holde overskuddet oppe. Da børserne krakkede i 1987, blev de bredskuldrede ankellange langhårede pelsfrakker opfattet som provokerende udstilling af yuppie-kynisme. Mens Animal Liberation Front sprængte bomber i Londons mondæne stormagasiner i protest mod drabet på pelsdyr, nøjedes de danske dyreaktivistere med at kaste sten gennem pelsbutikkernes ruder på Strøget i København.^{xi} Selv om de danske anti-pels-protester aldrig har været så voldelige som deres modstykker i England, Tyskland, Holland og Sverige, lukkede mange buntmagere i de følgende år deres butikker, værksteder og fabrikker.

I 1980erne var der en begyndende international outsourcing af pelsbeklædningsproduktionen dels til Kastoria i det nordlige Grækenland og dels til Hong Kong, der stadig idag er de eneste regioner, der har en eksport-orienteret pelsbeklædningsindustri. Men det er først i slutningen af 1990erne, med Hong Kong-ejede virksomheder i Kina, at pelsvirksomheder fandt vej ind i de globale modeproduktionsnetværk som leverandører til designermærkerne. Selvom pels altid har været forarbejdet i relativt små produktionsenheder, findes der idag i Kina enkelte fabrikker med helt op til 1000 arbejdere. Dette er

på den ene side et tegn på, at pels i stigende grad forarbejdes og handles på samme måde som anden beklædning og på den anden side en kontrast til den kinesiske beklædningsindustri, hvor de største fabrikker har helt op til 10.000 arbejdere. Den materielle begrænsning eksisterer stadig som en økonomisk faktor. Når man køber et stykke tøj kan man regne med at 5-10 procent af detailprisen dækker det anvendte materiale og arbejds løn, men når det gælder pels går omkring 25 procent alene til materialeomkostninger.

Pelsdyravl

Pelsbeklædningsindustri og pelsdyravl er to meget forskellige brancher, der har haft forskellige betingelser og muligheder. Mens forarbejdningen af pels til beklædning er et gammelt håndværk, hvis historie går tilbage til middelalderen, er pelsdyravl kun godt et århundrede gammel. I den anden halvdel af det 20. århundrede er balancen mellem de to brancher skiftet i Danmark, således at pelsdyravl er blevet en gigant til sammenligning med den hensygnende pelsbeklædningsindustri. Den danske historiker Mads Mordhorst har vist, at den danske andelsbevægelse har et dobbeltansigt – i sin markedsføring i den danske befolkning står bevægelsen som en folkekær garant for et egalitært bondesamfund, men økonomisk fungerer andelsbevægelsen for eksempel svineproducenternes Danish Crown og mælkeproducenternes Arla som et nationalt monopol, der er konkurrencedygtig på internationale markeder (Mordhorst 2005). Dette paradoks, at den landbrugsproduktion, der udgør et symbolsk modstykke til industrialisme, faktisk er yderst veltilpasset til internationale markedsforhold, gør sig gældende i pelsbranchen.

Den første pelsdyravler i Danmark startede med at holde sølvrvæv i 1928 (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 5). Avlsdyrene og erfaringerne kom fra Norge, der gennem immigranter havde direkte kontakt til Canada, hvor pelsdyravlen var startet få årtier tidligere. Rævene gik i store indhegnede løbebure, og viden om pasning og foder var begrænset. Til forskel fra i dag hvor pelsdyrene fodres med slagteriaffald, fik de dengang masser af frisk kød og indmad; man mente for eksempel, at Mikkel Ræv skulle have hønsesteg flere gange om ugen. Foder var derfor en anselig udgift og med til at gøre avlen økonomisk risikabel. Men mens prisen på kvæg faldt dramatisk på grund af landbrugskrisen, var prisen på pelsskind så høj, at det faktisk var muligt for de første pelsdyravlere at hente en pæn årsindkomst hjem med ret få avlsdyr. I 1930 blev Dansk Pelsdyravlerforening stiftet i forbindelse med en landbrugsudstilling i København (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 6).

De første pelsdyravlere var ikke kun landmænd; de kom fra alle mulige erhverv inklusive småhandlende og skolelærere. Mange var jagtinteressede, og de tidligere pelsdyrhold var grundlæggende set vilde dyr i fangenskab. I tillæg til sølvrvæv begyndte man at holde mink og sumpbæver (også kaldet nutria). Først i 1940'erne ansættes de første konsulenter og dyrlæger. Til forskel fra den forsigtighed og klassebevidsthed der karakteriserede buntmagerne, kan

pelsdyravlernes pionerer beskrives som risikovillige individualister, der på den ene side mente, at 'det daglige brød' ikke var nok, at der også skulle være lidt overskud i tilværelsen, og på den anden side var parate til at satse så hårdt på pelsdyrene, at der ikke var penge til sko og tøj til børnene (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 35). Denne satsning modsvarede af de høje priser, som skindene kunne bringe i hus.

Et problem i den første tid var dog afsætningen. En af de tidlige pelsdyravlere, Aksel Rasmussen fortæller:

"I den første tid havde vi ingen steder, hvor vi kunne sælge vore skind. Når vi havde pelset dyrene og skulle af med skindene gik vi fra den ene buntmager til den anden i Århus. Når jeg opsøgte den første buntmager og mente, han bød mig for lidt for skindene, gik jeg til den næste, men inden jeg nåede til ham, havde den første ringet og fortalt ham hvad han havde budt mig"

(Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 4).

Fra først i 1930erne oprettedes en skindcentral med henblik på at afsætte medlemmernes skindproduktion på hjemmemarkedet. Gennem en privat investor oprettedes Københavns Pelscentral i 1938. Centralen varetog auktionssalg efter model fra andre lande (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 44). I 1946 kunne pelsdyravlerforeningen overtage auktionssalget med nyt navn: Danske Pels Auktioner (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 4, 15). Det var meget vigtigt for pelsdyravlerne at så at sige, få foden under eget bord, så de ikke længere var afhængige af lokale grossister og opkøbere, der kunne holde priserne nede (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 35).

Allerede umiddelbart efter krigen begyndte pelsdyravlerne at orientere sig mod internationale markeder. Det var et erklæret mål for Danske Pels Auktioners første direktør, Hugo Gjødesen, der kom fra en tidligere stilling i Magasin du Nord's pelsafdeling (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 45). Danske Pels Auktioner holdt til i en ejendom på Theklavej, mens auktionerne blev holdt i Studenterforeningens store sal. Amerikanere var de største udenlandske kunder; efterkrigtidens høje dollarkurs gjorde handlen profitabel for begge parter, og de aftog op til 80 % af den årlige minkproduktion. I 1970erne kom der også kunder fra andre europæiske lande, først og fremmest Italien og Tyskland (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 46). I 1950erne var der kraftig vækst i pelsdyrerhvervet, og i 1961 indoptages chinchillaavlerne i dansk pelsdyravler forening. I den samme periode bliver mink dog dominerende; i 1967 kulminerede antallet af minkfarme i Danmark med 6.665, og produktion baseret på over 1 mill. tæver (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 18). I dag er der godt 2000 pelsdyravlere, men efter en langvarig omlægning i retning af større brug tegner de sig for en langt større produktion. I begyndelsen af 1960erne byggede Danske Pels Auktioner et nyt kompleks i Glostrup, der er blevet udvidet flere gange, men stadig danner rammen for de danske pelsauktioner. Fra 1970erne har strategien været at fremskaffe flere skindsorter end de hjemlige for at gøre salget attraktivt for flere udenlandske kunder.

(Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 21). Dette er i høj grad lykkedes, idet Danske Pels Auktioner voksede støt; i 1979 overhalede de de gamle hæderkronede auktionshuse i London og kunne således kalde sig verdens største og skifte navn til Copenhagen Fur Center. Idag handles næsten 50 procent af verdensmarkedet her.

Det andelsejede auktionshus er baseret på princippet om samsortering. Det vil sige, at alle skind, der indleveres, sorteres efter samme kvalitetskriterier, og at det derfor er muligt at sælge meget store ensartede partier i de typiske kategorier og mindre, men let anvendelige partier i de mere udsædvanlige kategorier. Ved samsortering afgiver den enkelte avler kontrol over egne skind for muligheden for at opnå en højere pris gennem et effektiviseret salg, og denne pagt er forudsætningen for, at Københavns pelsauktioner er blevet så store. På grund af den krise som pelsindustrien har været igennem i 1980'erne og 1990'erne er det også blevet mindre attraktivt for grossister og fremstillingsvirksomheder at opbygge et stort lager, dels på grund af risikoen for værditab ved pludselige prisfald, dels fordi den nye pelsbeklædning er blevet trendbaseret, så den gamle idé om, at de skind, der ikke bruges i år, kan bruges til næste år, er behæftet med større usikkerhed. De danske pelsauktioner er således ikke bare tilpasset pelsbranchens organisatoriske udvikling, men er blevet en af dens dominerende aktører.

Det første nordiske samarbejde startede umiddelbart efter 2.verdenskrig, og i 1954 indgik pelsdyravlerne en nordisk aftale om fælles reklamekomite, 'Scandinavian Fur Committee' med fælles varemærke for kvalitetskind, SAGA.^{xii} Siden er Saga sorteringssystemet vokset til at danne en alment accepteret international kvalitetsstandard. Sammenslutningen skiftede navn i 1967 til Scandinavian Mink Association og i 1979 til Saga Furs of Scandinavia (Dansk Pelsdyravlerforening 1980, 16), men bibeholdt Saga kvalitetssystemet indtil 2004. På det tidspunkt brød de danske pelsauktioner og pelsdyravlere ud af det nordiske samarbejde for at skabe deres egen markedsføring under først navnet Copenhagen Fur Center og siden Kopenhagen Fur, der også erstattede Saga-mærket. Saga sorteringssystemet er blevet videreført hos Kopenhagen Fur, men under nye farvebaserede kvalitetsmærker: Purple, Platinum, Burgundy og Ivory.

Ind i modens produktionsnetværk

I 1989 grundlagdes Saga Design Center i Vedbæk. Idemanden var Sagas daværende direktør Leif Boe Hansen, der havde en vision om at skabe et videnscenter for branchen. At han fik støtte til at gennemføre sin vision skyldtes i høj grad den dybe krise, som pelsbranchen befandt sig i. Det var lykkedes for dyrerettighedsbevægelsen at så tvivl om pelsbranchens legitimitet og troværdighed i en sådan grad, at branchens egne reklamer og pressemeddelelser i bedste fald var virkningsløse i værste fald blev opfattet som mistænkelige. Da de anerkendte markedsføringsmodeller ikke længere virkede, var der en bred accept af at man måtte prøve noget nyt. Idag, hvor Saga Design

Center fremstår en stabil institution i et smukt gammelt landsted med smagfulde designermøbler og gæsteværelser, og et veludstyret buntmagerværksted er det vigtigt at huske på, at det faktisk er skabt gennem eksperimenter (Skov 2005).

Som noget af det første åbnede designcentret dørene for unge modedesignere, der på kortere og længere kurser har kunnet få mulighed for at lære at bruge pels i design. I det følgende tiår blev disse kurser standardiseret, således at designcentret har kunnet modtage tusindvis af modedesignere, buntmagere og designskolelærere fra mange forskellige lande. Fra 1996, hvor pelsmarkedet igen var begyndt at vokse, har Sagas aktiviteter i stigende grad været rettet mod samarbejde med kendte designere og modemærker som Jean-Paul Gaultier, Roberto Cavalli, Giorgio Armani, Missoni, Julien McDonald, Jennifer Lopez og mange andre. Saga har haft to overordnede strategier dels at 'fur is a fabric', det vil sige at pels kan behandles ligesom andre materialer i moden, hvilket har ført til eksperimenter indenfor produktudvikling, dels at skubbe pels ind i moden. Det sidste har i høj grad fungeret gennem midlertidige samarbejder med modedesignere, hvor Saga har stillet sin produktviden og kreative formåen til rådighed.

Det er umuligt præcist at bedømme effekten af Sagas arbejde, da det drejer sig om vidensopbygning og netværk på brancheniveau altså forandringer, der i forhold til det meste markedsføring er langsigtede og afhængige af flere faktorer. Men blandt branchekendere og modefolk er der enighed om, at Saga har en stor del af fortjenesten for, at pels er vendt tilbage i modebilledet. Der er også andre faktorer, for eksempel koncentrationen af pelsbeklædningsproduktion i Kina, og udviklingen af berederierne – de kemiske virksomheder, der behandler de rå skind, så de bliver bløde og holdbare. Saga Design Center eksisterer fortsat efter oprettelsen af Kopenhagen Fur, men det ejes nu af finske og norske pelsdyravlerforeninger, der har fortsat Saga-samarbejdet. Kopenhagen Fur har skabt en lignende institution i Kopenhagen Studio på Langelinje med en kreativ workshop, der står for samarbejder med forskellige modedesignere og virksomheder.

Pels er Danmarks ubestridt største luksuseksport og det eneste felt, hvor Danmark er på landkortet i den internationale, eksklusive modes verden. Samtidig er pels også et landbrugsprodukt. At auktionshuset i 2004 brød ud af det 50-årige nordiske samarbejde og lancerede et nyt globalt brand under navnet Kopenhagen Fur er et udtryk for, at råstofleverandørernes er ganske sikre på deres stærke position og har tiltro til, at de vil have en førende plads i de internationale pelsmarkeder i fremtiden. Sammenholdt med udviklingen indenfor andre landbrugsprodukter er det ikke exceptionelt. En rebranding af MD Foods (tidligere Mejeriselskabet Danmark) efter fusionen med det svenske Arla eller af de danske slagterier efter sammenlægningen af Danish Crown, Vestjyske Slagterier og Steff-Houlberg blev hurtigt accepteret af forbrugerne. Men i den internationale luksusbranche er det uhørt at kaste en 50-årig historie bort ikke mindst i en tid, hvor 'new luxury' trenden udover at give pelsfrakken nyt liv har relanceret gamle mærker som Burberry, Gucci og Louis Vuitton. En af den franske luksusindustri indflydelsesrige ledere, Bernard Arnault, mener

endog, at en lang historie er en uundværlig ingrediens i et moderne luksusbrand (Wetlaufer 2002). Derfor må man stille spørgsmålet, om man kan drive luksusindustri på grundlag af råmaterialer.

Konklusion

Denne artikel har analyseret udviklingen af pelsbranchen i forhold til tre faser i industrialismens historie. I det, jeg har kaldt den tidlige industrialisme og som dækker perioden fra 1889 til 1950, var pelsbeklædning stilistisk og symbolsk en vigtig del af tidens mode, produktionen var håndværksbaseret med et tæt forhold mellem fremstilling og salg, og råmaterialet kom fortrinsvis fra vilde dyr. Pelsindustrien afveg ikke eller kun lidt fra andre industrier i den periode. Den anden periode, som jeg har kaldt velfærdsstatens industrialisme, og som dækker perioden fra 1950 til 1987, er kendetegnet ved pelsindustriens langsomme nedgang dog ikke i en jævn kurve. I denne periode kom pelsindustrien i stigende grad ud af trit med modeindustriens organisering, hvad der skabte økonomiske problemer for industrien og gjorde det svært for pelsbeklædning at finde en plads i tidens modebillede. Denne periode var præget af en vis industriel udvikling også i forhold til beskyttelse af naturressourcer, hvor pelsbranchen blandt andet var aktiv i indgåelsen af Washington konventionen i 1973.^{xiii} Råvarer kom i stigende grad fra pelsfarme, og de danske pelsdyravlere gjorde god brug af mulighed for at tiltrække internationale indkøbere, således at Danmark i periodens slutning var blevet verdens største pelsproducent. Den tredje periode, der går fra 1987 indtil idag, er mindre lineær end de to forrige, men den store omskiftelighed er netop kendetegnende for omstillingen til fleksibel netværksproduktion og globalisering, der har været fulgt af en række forbrugerpolitiske kampagner. Denne periode indeholder både pelsbranchens største krise og dens genkomst. Som jeg har vist, har den netværks- og produktudviklingsstrategi, som blev udført fra dansk side af, været en afgørende årsag til, at pels er vendt tilbage i modebilledet.

Artiklen har dokumenteret en skiftende balance mellem pelsbeklædningsindustri og pelsdyravl, hvor den første var dominerende indtil 1960erne, har den anden været dominerende fra omkring 1980. Som det fremgår af analysen, er de to industrier præget af forskellige økonomier og risikostrukturer, og det giver sig også udslag i en vis mistro imellem dem. De danske buntmagere er således idag totalt marginale i forhold til pelsdyravlernes markedsføringsorganisation København Fur.

I forhold til industrialisme, som er det overordnede tema for denne bog, håber jeg, at denne undersøgelse af pelsindustrien har vist, at industrialismens kultur ikke kun angår produktion og økonomi, men dels er præget af forskellige arbejdskulturer og dels spejler udviklingen af forbrugskultur, smag og stil. Selv om man med en vis ret kan hævde, at det danske samfund idag er mere postindustrielt end industrielt, er den forskningstilgang, der undersøger, hvordan tingene produceres, hvordan

værdierne skabes, og hvordan forbrug og produktion betinger hinanden stadig brugbar og relevant. På en måde er den faktisk mere indsigtsgivende idag, hvor økonomien er globaliseret, flydende og omskiftelig, end den gang danske skolebørn kunne besøge fabrikker med rygende skorstene.

Litteratur

Beck, Ulrich (2003): "Toward a New Critical Theory with Cosmopolitan Intent", i: *Constellations* 10(4).

Bendell, Jem and Anthony Kleanthous (2007): *Deeper Luxury: Quality and style when the world matters*, WWF-UK
<http://www.wwf.org.uk/deeperluxury/report.html>

Braverman, Harry (1974): *Labor and Monopoly Capital: The degradation of work in the twentieth century*, New York: Monthly Review Press.

Dansk Pelsdyravlerforening (2005): *Mennesker, mink og milliarder: Dansk Pelsdyravlerforening 1930-2005 (75 års jubilæumsbog)*.

Dansk Pelsdyravlerforening (1980): *50: Dansk Pelsdyravlerforening 1930-1980 (50 års jubilæumsbog)*.

De Marly, Diana (1980): *The History of Haute Couture 1850-1950*, New York: Holmes and Meyers.

Diggins, John Patrik (1999): *Thorstein Veblen: Theorist of the leisure class*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Emberley, Julia (1997): *The Cultural Politics of Fur*, Cornell University Press, Ithaca.

Esping-Andersen, Gøsta (1990): *Three worlds of welfare capitalism*, Polity, Oxford.

Ewing, Elizabeth (1981): *Fur in Dress*, B.T. Batsford: London.

Fine, Ben and Leopold, Ellen (1993): *The World of Consumption*, London: Routledge.

Freud, Sigmund (1974/1900): *Drømmetydning*, Hans Reitzels Forlag, København.

Fuchs, Victor R. (1957): *The Economics of the Fur Industry*, Columbia University Press, New York.

Green, Nancy L. (1997): *Ready-to-Wear and Ready-to-Work: A Century of Industry and Immigrants in Paris and New York*, Durham: Duke University Press.

Groves, Julian M. (1997): *Hearts and Minds: The controversy over laboratory animals*, Philadelphia: Temple University Press.

Harvey, David (1989): *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell.

Hilger, Jan (2008): *The West European Apparel Industry*, i: Creative Encounters Working Paper, CBS
http://www.cbs.dk/forskning_viden/institutter_centre/projekter/creative_encounters/menu/publications.

Kleanthous, Anthony and Jules Peck (2006): *Let them eat cake: Satisfying consumer appetite for responsible brands*, WWF-UK
http://www.wwf.org.uk/what_we_do/working_with_business/index.cfm?uNewsID=537.

Kriesberg, L. (1952): "The Retail Furrier: concepts of security and success", i: *American Journal of Sociology* 57(5), s. 478-85.

Labour Behind the Label (2006): *Who Pays for the Cheap Clothes?*
<http://www.labourbehindthelabel.org/resources/20/123-5questions>.

Lipovetsky, Gilles (1994): *The Empire of Fashion: Dressing Modern Democracy*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Lipovetsky, Gilles (2005): *Hypermodern Times*, Polity Press, Oxford.

Leiter, R.D. (1950): "The Fur Workers' Union", i: *Industrial and Labor Relations Review* 3(2), s.163-86.

Lykkeberg, Rune 2008 *Kampen om Sandhederne*, Gyldendal, København.

Marx, Karl (1991): "The materialist conception of history", i: Peter Worsley (red.) *The New Modern Sociology Readings*, New York: Penguin.

Marx, Karl (1970-72/ 1867-1894): *Kapitalen: Kritik af den politiske økonomi*. København, Rhodos.

Melchior, Marie Riegels (2008): *Dansk på Mode. En undersøgelse af design, identitet og historie i dansk modeindustri*, ph.d.-afhandling ved Danmarks Designskole og Kunstindustrimuseet.

Mordhorst, Mads (2005): "Andelsbevægelsen mellem national identitet og globalisering", i: *Den Jyske Historiker* nr.109, s. 48-70.

Rasmussen, Thomas Schødt (red.) (2006): *Dansk Mode: Historie, design, identitet*, København Danmarks Designskoles Printcenter.

Sandell, Håkan (2003): *Oslo-Passionen: Dikter*, Oslo: Wahlström & Widstrand

Skov, Lise (2002): "Hong Kong Fashion Designers as Cultural Intermediaries: Out of Global Garment Production", i: *Cultural Studies* 16:4, s. 553-569.

Skov, Lise (2005): "The Return of the Fur Coat in a Commodity Chain Perspective", i: *Current Sociology* 51:1, s. 9-33.

Skov, Lise (2008): *Ethics and the Fashion Industry*, i: Creative Encounters Working Paper, CBS
http://www.cbs.dk/forskning_viden/institutter_centre/projekter/creative_encounters/menu/publications.

Steele, Valerie (1988): *Paris Fashion: A Cultural History*, New York: Oxford University Press.

Tapert, Annette (1998): *The Power of Glamour*, New York: Crown Publishers.

Thomas, Dana (2007): *De Luxe: How luxury lost its luster*, New York: Penguin Press.

Troelsø, Ole (2001): *En frakke med hår på: Finn Birger Christensen*, København: Lindhardt og Ringhof.

Veblen, Thorstein (1970/1899): *The Theory of the Leisure Class*, London: Unwin.

Wetlaufer, Suzy (2002): "The perfect paradox of star brands: an interview with Bernard Arnault of LVMH", i: Harvard Business School Publishing HBR On Point. Product number 9349.

Østergård Uffe (1992): "Peasants and Danes: The Danish national identity and political cyulture", i: *Comparative Studies in Society and History* 34:1.

Østergaard, Uffe (2004): "The Danish Path to Modernity", i: *Thesis* 11; 77:25.

ⁱ Denne artikel er baseret på forskningsprojektet 'Luxury and necessity in the global fur industry', (2002-2004) finansieret af Det samfundsvidenskabelige forskningsråd, med tilknytning til Sociologisk Institut, Københavns Universitet, og efterfølgende forskning i forbindelse med min stilling på Copenhagen Business School. Projektet er baseret på feltarbejde og interviews i Danmark, Hong Kong/Kina, Tyskland, Canada og Holland.

ⁱⁱ PETA er forkortelsen for "People for the Ethical Treatment of Animals". Organisationen blev stiftet i 1980 i USA og anses for at være verdens største nonprofit dyrerettighedsforening med cirka 2 millioner medlemmer.

ⁱⁱⁱ Anima. Foreningen for Alle Dyrs Rettigheder, er en dansk dyrrettighedsforening stiftet i år 2000.

^{iv} Jeg har fået dette fortalt af Christian Boehm, tysk buntmager, nu antropolog, bosiddende i Danmark og af Linda Fung ejer og leder af Siberian Fur, Hong Kongs førende pelsbutik.

^v Ifølge samtale med buntmager David Jørgensen

^{vi} Ifølge samtale med Michael Sørensen, den nuværende ejer af Lewinsky.

^{vii} Ifølge samtale med buntmager Karsten Philip, Karsten Philip Pelse A/S.

^{viii} Ifølge samtale med David Jørgensen

^{ix} Fuchs så dette som et afgørende problem (Fuchs 1958). Der er også forskellige internationale eksempler på dette. I USA gik pelsarbejdernes fagbevægelse ind i den konservative McCarthy-era med stor opbakning omkring den kommunistiske ledelse (Leiter1950). I Hong Kong i 1980'erne bestemte buntmagerne selv deres arbejdstider, og de var kendte for ikke at begynde arbejdsdagen før ved middagstid. I dag hvor Kina er den største pelsbeklædningsproducent, er der dog lavere løn og mere disciplin på fabrikkerne, omend forholdene i pelsbranchen er væsentligt bedre end i beklædningsindustrien.

^x Ifølge samtale med buntmager Karsten Philip., Karsten Philip Pelse A/S.

^{xi} Ifølge samtale med buntmager Christian Boehm. Animal Liberation Front (Dyrenes Befrielsesfront) var en voldelig dyrerettighedsbevægelse engageret i kriminelle aktiviteter (primært virksomheds sabotage). Officielt er der gensidig sympati men intet personsammenfald mellem den militante og den legale del af dyrerettighedsbevægelsen. Idag er Earth Liberation Front den vigtigste militante dyrerettighedsgruppe.

^{xii} I de andre nordiske lande: "valgte man at udskille salgsvirksomheden som et datterselskab af organisationen og valgte aktieselskabsformen [...] I Danmark nøjedes man slet og ret med at betragte Dansk Pelsdyravlerforening som en salgforening" (Dansk Pelsdyravlerforening 1980,15).

^{xiii} Washington-konventionen, også kendt som CITES (Convention on International Trade in Endangered Species) regulerer den internationale handel med produkter fra truede dyre- og plantearter.